

Nobel Ödüllü Alman Yazar Herta Müller

Yadigar Eğitim, İzmir

1953 yılında Romanya'nın Banat bölgesinde Almanca konuşulan Şuabya şivesinin konuşulduğu Temeşvar kentinin Nitzkydorf köyünde doğan Herta Müller daha lise yıllarında yazmaya başlayan bir Alman yazar ve şairdir. Çavuşesku dönemini açıkça eleştirmesi nedeniyle Romanya'da kitaplarının basılması yasaklanan yazar, 1987 yılında Almanya'ya göç etmiş ve 2009 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü kazanmıştır. Bilindiği üzere İsveç Akademisi, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan kişinin adıyla birlikte verilen ödülün gerekçesini de ilan etmektedir. Herta Müller Nobel Edebiyat Ödülü'ne doğup büyüdüğü Romanya topraklarında yaşayan insanların komünist rejim altında nasıl ezildiklerini, çektikleri çileleri, onurlarının nasıl ayaklar altına alındığını, şiirin yoğunluğunu, nesrin açıklığını kullanarak yersiz yurtsuz kalanların dünyalarını tasvir ettiği için layık görülmüştü¹.

Herta Müller'in Yaşamı

Herta Müller'in hayatını iki önemli olgu biçimlendirmiştir; birisi doğum yılı ve ikincisi doğduğu yerdir (Gürsoy 2013: 16). Herta Müller ve ailesinin yaşamı zengin bir çiftçi ve tüccar olan dedesinin mallarının komünist rejim tarafından elinden alınması ve babasının aşırı alkol düşkünü olması nedeniyle yoksulluk içinde geçmiştir (a.g.e.16). Herta Müller 1960 – 1968 yılları arasında Nitzkydorf'daki Alman okuluna gitmiş ve orada Rumence dersi de almıştı. On beş yaşındayken annesi köylerindeki bir terzinin yanında terzilik mesleğini öğrenmesini istemişti, ama o bunu kabul etmeyip Temeşvar'daki eğitim dili Almanca olan Nikolaus-Lenau-Lyzeum'a gitmeyi tercih etti. Herta Müller bu lisede resmi dil olan Rumenceyi de iyice pekiştirdi. Temeşvar kenti oturduğu köyüne uzak olduğu için bir ailenin yanına pansiyoner olarak girdi ve sadece hafta sonları evine gidebiliyordu. Herta Müller lise olgunlaşma sınavından sonra 1973-1976 yılları arasında yine Temeşvar kentindeki Timişuara Batı Üniversitesi'nde Alman filolojisi ve Rumen filolojisi okudu².

Herta Müller'in üniversite yılları soğuk savaş dönemine rastlamaktadır ve o, Gürsoy'un da belirttiği gibi, komünist rejim ve gizli polis teşkilatı olan *Securitate*'nin terörüyle çok yakından tanışmış ve bu durum onun tüm yaşamını etkilemiştir (2013:

¹ Bkz. Herta Müller: Nobelpreis für das Drama ihres Lebens – Spiegel Online: <https://m.spiegel.de/kultur/literatur> (Son Erişim Tarihi: 12.7.2019).

² Bkz. Herta Müller – Wikipedia: https://de.wikipedia.org/wiki/Herta_Müller (Son Erişim Tarihi: 12.7.2019).

17). Bu yaşanmışlıklardan yola çıkan Müller romanlarında İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da yaşayan Alman azınlıkların çektiklerini, sürgün edilmelerini ve çalışma kamplarına gönderilip işkencelere maruz kalmalarını anlatmaktadır.

Herta Müller’in annesi İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çok sayıda Romanya Almanı gibi Ukrayna’ya çalışma kampına esir işçi olarak gönderilmiş ve beş yıl burada çalışmak zorunda kalmıştı. Babası ise Romanya vatandaşı olan diğer Alman kökenli erkekler gibi İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi ordusunda savaşmış ve daha sonra ailesinin geçimini kamyon şoförü olarak sağlamıştır. Herta Müller babasının Hitler’in ordusuna katılmasını asla kabul edememiş, öyle ki bu durum onun tüm romanlarındaki baba karakterine de yansımıştır (Gürsoy 2013: 17).

Herta Müller³ 1976’dan sonra bir makine fabrikasında çevirmen olarak çalışmaya başlamış ve orada kendisine *Securitate*’ye ajanlık yapması önerilmiş ama o bu teklifi reddettiği için 1979’da işten çıkarılmıştır. Daha sonra öğretmenlik yapmış ve özel öğrencilere Almanca dersi vermiştir.

1984 yılından sonra Batı Almanya’yı üç kez ziyaret eden Herta Müller daha sonra o zamanki eşi Richard Wagner ile Batı Almanya’ya göç etmiştir. Nürnberg-Langwasser’deki göç merkezinde Federal Almanya istihbarat servisi tarafından *Securitate* ajanı olması şüphesiyle günlerce sorgulanmıştır. Göç merkezinde gördüğü bu muameleyi Müller absürd bir durum olarak nitelendiriyor. Ancak Müller daha sonraki yıllarda gerek yurt içi ve gerekse yurt dışı olmak üzere pek çok üniversiteden “konuk yazar” fonundan desteklenen öğretim görevliliği teklifleri aldı.

1990 yılında eşi Richard Wagner’den ayrılan Herta Müller aynı yıl içerisinde şimdiki eşi Harry Merkle ile tanıştı ve onunla birlikte “Der Fuchs – Der Jäger (1993) filminin senaryosunu yazdı.

1998 yılında Herta Müller Kassel Üniversitesi’nden Brüder-Grimm (Grimm-Kardeşler) konuk profesörlük daveti aldı. 2001’de Tübingen Üniversitesi’nde Poetik (Şiir) dersleri verdi. 2008 yılında Freie Universität Berlin’de (Hür Üniversitesi Berlin) Heine–Müller–Konuk profesörü olarak görev yaptı. Yaşamını hâlen Berlin’de sürdüren Herta Müller 1997 yılında ayrılışına kadar Alman PEN-Zentrum (Alman Yazarlar Birliği Merkezi) üyesiydi. Kendisi 1995 yılından beri Alman Dili ve Edebiyatı Akademisi ve 2016 yılından beri de Berlin Güzel Sanatlar Akademisi’nin üyesidir.

Avusturya orijinli “Yeni Nesir” edebi akımı ve özellikle de Thomas Bernhard ve Franz Innenhofer’in romanları, ayrıca Richard Wagner ve Rolf Bossert ile kurmuş olduğu dostluklar Herta Müller’in edebi yönünü belirlemiştir. Müller yazdığı bütün eserlerinde, diktatörlerin insanların onurlarını nasıl ayaklar altına aldıklarını dillendirmeyi hedeflemiştir.

³ Herta Müller’in çalışma hayatı ile verilen bilgiler tarafımdan derlenip Almandan Türkçeye çevirilerek verilmiştir: Bkz. Herta Müller – Wikipedia: https://de.wikipedia.org/wiki/Herta_Müller (Son Erişim Tarihi: 12.07.2019).

Herta Müller'in Eserleri

- Niederungen*, Bükreş 1982 (Sansürlü Baskı) /Berlin: Rotbuch, 1984.
- Drückender Tango*, Bükreş 1984/Reinbek Hamburg: Rowohlt, 1988.
- Der Mensch ist ein grossser Fasan auf der Welt*, Berlin: Rotbuch, 1986.
- Reisende auf einem Bein*, Berlin: Rotbuch, 1989.
- Der Fuchs war damals schon der Jaeger*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1992.
- Der Teufel sitzt im Spiegel. Wie Wahrnehmung sich erfindet*, Berlin: Rotbuch, 1991.
- Eine warme Kartoffel ist ein warmes Bett*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1992.
- Herztier*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1994.
- Hunger und Seide*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995.
- In der Falle*, Göttingen: Wallstein, 1996.
- Heute waere ich mir lieber nicht begegnet*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1997.
- Der fremde Blick oder Das Leben ist ein Furz in der Laterne*, Göttingen: Wallstein, 1999.
- Der König verneigt sich und tötet*. Münih:Hanser, 2003.
- Atemschaukel*, Münih: Hanser, 2009
- Immer derselbe Schnee und immer derselbe Onkel*, Münih: Hanser, 2011.

Herta Müller'in ayrıca çok sayıda kolajları da bulunmaktadır. Yaptığı okuma seyahatlerinde şiir-kolajları toplamaya başladı, çünkü dostlarına salt manzara kartları göndermek istemiyordu, kendisinin yarattığı bir şeyler göndermeyi yeğliyordu. Seyahatleri sırasında arkadaşlarına posta kartı formatındaki beyaz bir kartın üstüne aniden aklına takılan bir düşüncesini, o anki duygusal durumunu ya da aklından geçen komik ya da esprili bir sözü tuhaf grafiklerle süslüyor ve kendi el yazısıyla selamlarını gönderiyordu (Freudenstein-Arnold 2016: 74). Herta Müller kolajlarındaki metin ve resimleri okuduğu dergilerden ve gazetelerden kesip kartların üstüne yapıştırıyordu. 1900'lü yıllarda 1000'den fazla kolaj hazırlamıştı, ama bunların sadece küçük bir kısmı yayınlanmıştı (a.g.e. 75), örneğin:

- Der Teufel sitzt im Spiegel. Wie Wahrnehmung sich erfindet*, Berlin: Rotbuch, 1991.
- Im Haarknoten sitzt eine Dame*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 2000.
- Der Waechter nimmt seinen Kamm*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1993.
- Die blassen Herren mit den Mokkatassen*, Münih: Hanser, 2005.

Herta Müller çok sayıda röportaj, konferans ve üniversitelerde şiir dersleri vermiş bir yazardır. Aldığı ödüllerin sayısı da oldukça fazladır:

- 1981: Adam–Müller–Guttenbrunn Teşvik Ödülü.
- 1984: Aspekte–Literatür Ödülü.
- 1995: Rauriser–Literatür Ödülü.
- 1985: Bremen kentinin Literatür teşvik Ödülü.
- 1987: Richarda Huch Ödülü.
- 1989: Mariluisse-Fleisser-Ödülü.
- 1989: Alman Dil Ödülü (Gerhardt Csejka, Helmuth Frauendorfer, Klaus Heusel, Johann Lippet, Werner Söllner, William Totok, Richard Wagner ile birlikte).
- 1990: Roswitha Ödülü.
- 1991: Kranichsteiner Litertür Ödülü
- 1992 Alman Eleştirmenler Ödülü
- 1994: Kleist Ödülü.
- 1995: Avrupa Prix Aristeion Literatür Ödülü.
- 1995/96: Bergen Kent yazarı.
- 1997: Graz kenti Literatür Ödülü.
- 1998: Ida-Dehmel-Literatür Ödülü ve Herztier romanı için uluslararası Dublin Literatür Ödülü.
- 1999: Klosterneuburg kenti Franz Kafka Ödülü.
- 2001: Cicero-Konuşma Ödülü.
- 2002: Carl Zuckmayer Madalyası.
- 2003: Joseph Breitbach Ödülü (Christoph Medal ve Harald Weinrich ile birlikte).
- 2004: Konrad Adenauer Vakfı Literatür Ödülü.
- 2005: Berlin Literatür Ödülü.
- 2006: Avrupa Literatürü Würth–Ödülü
- 2006: Walter–Hasenclever–Litertür Ödülü.
- 2007: Uluslararası Sanatçı evi Villa Concordia Bursu.
- 2008: Heinrich-Heine–Topluluğu Onur Ödülü.
- 2009: Nobel Edebiyat Ödülü.
- 2009: Franz–Werfel–İnsan Hakları Ödülü.
- 2010: Hoffmann von Fallersleben Ödülü.
- 2010: Seul Women’s University’den (G. Kore) Fahri Doktora Unvanı.

2012: Paderborn Üniversitesi Kültürbilimleri Fakültesi, Swansea University (UK) ve Dickenson College'den (Carlise/USA) Fahri Doktora Unvanı.

2014: Hannelore–Greve–Literatür Ödülü.

2015: Köln Şehrinin Heinrich Böll Literatür–Ödülü.

2015 Tübingen Üniversitesi Friedrich Hölderlin–Ödülü.

2017: Friedrich Schiller Üniversitesi (Jena) Fahri Doktora Unvanı.

2018: Freinsheim şehrinin Hermann–Sinkeimer–Ödülü.

2019: Königstein im Tauris şehrinin Eugen Kogon–Ödülü.

Herta Müller'in aldığı en önemli ödül kuşkusuz 2009 yılında kazandığı Nobel Edebiyat Ödülü'dür ve yazar yaklaşık 1 Milyon Avro ile taçlandırılmıştır. Ünlü yazar Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandığına bir türlü inanmadığını söylemişti: “Biliyorum, ama hâlâ bir türlü inanmıyorum”. Bunu beklemediğini, hatta bunun olmayacağından çok emin olduğunu dile getirmişti, zira Berlin'li yazar çevrelerinde Herta Müller'e pek şans tanınmıyordu, favori olarak Philip Roth ve Joyce Coral Oates (ABD), Amos Oz (İsrael) ve Suriyeli şair Adonis gösteriliyordu. Ancak 56 yaşındaki Herta Müller'in eserlerinde diktatörlüğü, şiddeti ve gaddarlığı olduğu gibi ele alıp incelemesi jüriyi çok etkilemişti. Federal Almanya Şansölyesi Angela Merkel de kutlama mesajında Herta Müller'in bu eleştirel üslubunu özellikle vurgulamıştır⁴.

Herta Müller'in Romancı Yönü

Herta Müller'in romanları, denemeleri ve öyküleri Avrupa'da ve Amerika'da olduğu gibi pek çok yabancı dile çevrilmiş ve akademik çalışmalara konu olmuştur. Türkiye'de de bazı eserleri çevrilmiş⁵ ve Müller hakkında akademik çalışmalar yapılmıştır⁶. Herta Müller'e Türk basınında Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra daha çok yer verildiği görülmektedir. Müller'in siyasi tutumunu antikomünist olarak nitelendiren sol eğilimli gazeteler, onun eserlerinde tamamen diktatörlüğe odaklanmasını edebi yoksulluk olarak görüyor ve Müller'in bu ödülü almasının nedeninin siyasi olduğunu söylüyor (Öztürk/ Balcı 2011: 115). *Taraf* gazetesi dışındaki liberal eğilimli gazeteler Müller'in eserlerini değerli bulduklarını dile getirirlerken, sağ eğilimli gazeteler de yazarı yoksulların ve rejim altında ezilenlerin sesi olarak gördüklerini belirtiyor.

Herta Müller eserlerinde kendi yaşam öyküsünün farklı yönlerini ele almıştır (Öztürk/ Balcı 2006: 3). Onun eserlerinde kullandığı anlatım biçiminde de Çavuşesku döneminin baskıcı rejiminin etkisi çok belirgindir. Öldürülen arkadaşları, kaybedilen

⁴ Bkz. Herta Müller: Nobelpreis für das Drama ihres Lebens – Spiegel Online: <https://m.Spiegel.de/kultur/literatur> (Son Erişim Tarihi: 12.7.2019).

⁵ Bkz. Oral 1998; Tanyeli 1997; Tanyeli 2013; Tüzel 2016.

⁶ Bkz. Dağabakan 2018; Gürsoy 2013a; Gürsoy 2013b; Öztürk/ Balcı 2005; Öztürk/ Balcı 2006; Öztürk/ Balcı 2011; Öztürk/ Balcı 2015.

insanlar, ölüm korkusu, insanların birbirlerini ihbar etmeleri Müller'in üslubunu etkileyen "temel faktörlerdir" (a.g.e.). Onun bu tür anlatım biçimini Öztürk ve Balcı dışa vurumcu (ekspresyonist) olarak değerlendirmektedirler (a.g.e.). Herta Müller'in eserlerindeki bu dışa vurumcu anlatım biçimi kendisini iki farklı biçimde göstermektedir: Çavuşesku döneminde kendini bir nebze dizginlemeye çalışan dil, Herta Müller'in daha sonra Almanya'ya göç etmesiyle birlikte yoğun bir şekilde eleştirel kimliğe bürünmüştür (a.g.e.). Müller dili totaliter rejime karşı adeta bir başkaldırı aracı olarak kullanıyor. Umutsuzluk, utanç, ihanet, güvensizlik ve acı çekme eserlerinde hep ön plandadır. Onun ele aldığı arkadaş ve çevre ilişkileri kendi yaşamında tanık olduğu ilişkilerle de örtüşmektedir (a.g.e.).

Herta Müller eserlerinde bir yazarın eleştirel tutumunu açıkça ortaya çıkaran doğrudan anlatım biçimini kullanmaktadır. Eserlerinde hiç korkmadan düşüncelerini dile getiren, açıkça eleştiriler yapan ve sorgulayan bir yazar olarak bunun sonuçlarına da katlanmak zorunda kalmıştır. Örneğin *Niederungen* adlı ilk öykü kitabı beş sene basılamamış, ancak 1982'de Romanya'da sansür edilmiş olarak basılabilmektedir. Entelektüel kesim onun eleştirel yaklaşımını ve dilsel açıdan alışılmamış tarzındaki tasvirlerini överken, Banatlı subaylar yazarın bu eserine kendi memleketini karalayan bir eser gözüyle bakmışlardır. Her ne kadar gerçekler dile getirilmiş olsa da pek çok kişi bundan rahatsızlık duymuştur. Bu nedenle Müller kendi köyüne geri dönmemiş ve hatta Dağabakan'ın belirttiği gibi şehirdeki dostlarından bazıları da bu eser nedeniyle kendisiyle olan dostluklarını sonlandırmışlar ve onun yüzüne tükürmüşlerdir (2018: 15). Bu olgu Herta Müller'in daha sonraki eserlerinde doğrudan anlatım biçimini daha yoğun olarak kullanmasına neden olmuştur. Müller eserlerinde bütünüyle kendine özgü, oldukça sade bir dil kullanarak insani yıkıntıları, felaketleri ve şaşırtıcı olayları yalın cümleler hâlinde aktarmıştır; zaten dışa vurumcu üslup özelliği de onun kullandığı kısa cümlelerde kendini ortaya koymaktadır. Yazarın bir başka özelliği de yeni sözcükler üretmesidir ve romanlarında ara ara yeni sözcüklere yer vermesidir. Öztürk ve Balcı'ya göre Herta Müller "az sözcükle sarsılmaz bir tasvir yeteneği sergilemektedir" (2006: 623). Yazar dışa vurum anlatım biçiminin dışında geriye dönüş tekniğini de başarıyla kullanmaktadır, ancak bu tekniği, Gürsoy'un da belirttiği gibi, çoğunlukla bilinç akımı tekniğiyle birlikte uygulamaktadır (2013: 27).

Herta Müller 2009 yılında Nobel Edebiyat Ödülünü alan son Alman yazardır. O tarihten bu yana henüz ne bir kadın ne de bir erkek Alman yazar bu ödüle aday gösterilmiştir.

Kaynakça

- Dağabakan, Davut** (2018): Herta Müller'in *Yürekteki Hayvan, Tilki Daha O Zaman Avcıydı ve Tek Bacaklı Yolcu* Romanlarında Sosyo-Politik Panorama, Ankara: Gece Akademi.
- Freudenstein-Arnold, Christiane** (Ed.) (2016): *Kindler Kompakt Deutsche Literatur der Gegenwart*, Stuttgart: Metzler.
- Gürsoy, Yüksel** (2013): *Romancı Yönüyle Herta Müller*, Ankara: Ankara Üniversitesi Açık Erişim (Tez. Pdf).

- Gürsoy, Yüksel:** *Romancı Yönüyle Herta Müller*, Diyalog İnterkulturelle Zeitschrift für Germanistik 2013/2, S. 16-28.
- Herta Müller:** Nobelpreis für das Drama ihres Lebens – Spiegel Online: <https://m.Spiegel.de/kultur/literatur> (Son Erişim Tarihi: 12. 7. 2019).
- Oral, Nesrin** (1998): *Tilki Daha O Zaman Avcıydı*, İstanbul: Telos.
- Öztürk, Ali Osman / Balcı, Umut:** Herta Müller ve Emine Sevgi Özdamar'da Dilsel Yapıların Kullanımı, Binnaz Baytekin / T. Fatih Uluç (ed.), 2. *Internationaler Kongress für vergleichende Literaturwissenschaft, Theorie, Rezeptionsästhetik und neue Aspekte*, içinde, Sakarya Üniversitesi Kongre Bildirileri, Sakarya, 2006, Band 1, S. 35-49.
- Öztürk, Ali Osman / Balcı, Umut:** Interkulturelle Aspekte der Rezeption von Herta Müller in der Türkei, *Internationale Konferenz: Interkulturelle und transkulturelle Dimension im linguistischen und kulturellen und historischen Kontext*, Univerzita Pardubice 1, 2011, S.105 -119.
- Öztürk, Ali Osman / Balcı Umut:** Nobel Ödüllü Yazar Herta Müller'in Türkiye'de Alınlanması Üzerine, Cemal Sakallı (ed.), *Yerel Bağlamlar Küresel Yakınlıklar*, içinde, Mersin Üniversitesi Kongre Bildirileri, Mersin, 2015, S. 210-225.
- Öztürk, Ali Osman / Balcı, Umut:** *Herta Müller'de Biçem*, Cemal Yıldız/Latif Beyreli (Ed.), 5. Internationale Symposium für Sprache, Literatur und Stilistik, Marmara Universität, Atatürk Fakultät für Erziehungswissenschaften, Pegem/A yayıncılık, 2006, Bd.2, S.618-626.
- Tanyeli, Çağlar** (1997): *Yürekteki Hayvan*, İstanbul: Telos.
- Tanyeli, Çağlar** (2013): *Tek Bacaklı Yolcu*, İstanbul: Siren Yayınları.
- Tüzel, Mustafa** (2016): *Keşke Bugün Kendimle Karşılaşmasaydım*, İstanbul: Siren Yayınları.